

УДК 070:504.03

„ПРОЕКТ ВИЖИВАННЯ”: АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СВІТ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Бондаренко Т.О.

Актуальність. Сучасна екологічна криза, яка набула глобального характеру в другій половині ХХ століття, викликала необхідність активізації екологічної преси, що в таких умовах повинна була виконувати дві функції: інформувати населення Землі про існуючі проблеми й небезпеки і здійснювати загальний екологічний лікбез. Особливої ваги набули екологічні видання, які не тільки висвітлювали тогочасні проблеми, а й пропонували власні шляхи їх розв'язання. Дослідники екологічної журналістики [1;2;3;4;5;6;10], розглядаючи особливості збирання „зеленої” інформації, підготовки матеріалів та специфіку екологічних PR і комунікації, не звертаються до аналізу окремих ековидань, вивчення яких, однак, актуалізується в контексті глобальних проблем.

Постановка проблеми. Одним з найтриваліших у світі екологічних видань, що не лише аналізує проблеми сучасної глобальної кризи, але і пропонує власну модель світу як альтернативу світу сучасному, є журнал „The Ecologist”, який представляє радикальну альтернативну пресу Британії. Ініціатива створення в Лондоні екологічного видання радикального спрямування належить ученому-екологу, одному із засновників „зеленого” руху Едварду Голдсміту.

З початку свого існування "The Ecologist" позиціонував себе як антиглобалістське видання, спрямоване на критику економічного розвитку та індустріального суспільства. Головна увага приділялася саме антропогенним чинникам виникнення проблем, тобто таким різновидам людської діяльності, які спровокували глобальну екологічну кризу.

Перший номер журналу, з якого розпочався період становлення видання, вийшов у Лондоні в липні 1970 року і знайомив читачів з найбільш актуальними тогочасними екологічними проблемами: перенаселення, використання в промисловому фермерстві заборонених добрив і небезпечних медикаментів, нафтові забруднення тощо. Крім власне журналістських матеріалів, у першому номері були представлені уривки з книг відомих дослідників того часу – „Тиха весна” Рейчел Карсон (проблема пестицидів), „Міжпланетний корабель „Земля” Барбари Вард (проблема впливу економіки на навколишнє середовище), „Демографічний вибух” Пола Ерліха (проблема перенаселення) [12, с. 26].

Таким чином, перший номер журналу поклав початок численним обговоренням різних екологічних проблем, що публікувалися в наступних номерах і додатках. Матеріали, присвячені найбільш актуальним проблемам, видавалися окремими брошурами і книгами.

Першою книгою, що вийшла під егідою журналу, став написаний Едвардом Голдсмітом і Робертом Аленом „Проект виживання”, в якому не лише аналізувалися тогочасні екологічні проблеми, а й пропонувався альтернативний світ; покликаний

замінити „індустріальний спосіб життя” і перейти до „стійкого розвитку”. „Проект” складався з трьох частин: „Необхідність змін”, „У напрямку стабільного суспільства: стратегія дії”, „Мета” – і чотирьох додатків: „Екосистеми та їхнє руйнування”; „Соціальні системи та їхнє руйнування”; „Населення та постачання їжею”; „Невідновлювані ресурси”.

Уперше „Проект виживання” з’явився на шпальтах січневого номера „The Ecologist” за 1972 рік, пізніше був виданий окремою книгою. Він був підтриманий впливовими людьми того часу, зокрема відомим біологом Джуліаном Хакслі і художником Пітером Скотом, який цікавився проблемами збереження птахів і організував дослідницький інститут біля ріки Северн.

Вихід „Проекту” на початку 70-х років ХХ століття, в період активного розвитку екологічної літератури й журналістики, видається цілком закономірним явищем в контексті глобальної кризи. Тим не менш, на нашу думку, значним поштовхом для створення „Проекту виживання”, окрім екологічних проблем, стала перша доповідь Римському клубу під назвою „Межі зростання”, що вийшла в 1972 році, була присвячена дослідженню найближчих і віддалених наслідків обраних людством шляхів розвитку і „викликала сенсацію та привернула увагу вчених різних країн” [9, с. 300].

Проблематика „Проекту” багато в чому перегується з колом питань, порушених авторами першої доповіді Донеллою Х. та Деннісом Л. Медоуз. Зокрема, перший розділ „Проекту” – „Необхідність змін” являє собою здебільшого популяризацію головних ідей, запропонованих авторами „Меж зростання”, які, будуючи світову модель тогочасного суспільства, досліджували „п’ять головних глобальних процесів: швидку індустріалізацію, зростання чисельності населення, зростаючу нестачу продуктів харчування, вичерпання запасів невідновлюваних ресурсів і деградацію природного середовища” [7, с. 242]. Обґрунтовуючи неможливість подальшого розвитку суспільства шляхом розгортання економічного розвитку й надмірного споживання природних ресурсів та енергії, автори „Проекту” розглядали негативні боки (так звані „принципові дефекти”) життєдіяльності техносферного суспільства „соціального безладу”, головне місце серед яких посідали „нестійкість і нестабільність індустріального шляху розвитку”.

Стрижневою проблемою, актуалізованою в обох книгах, постала „демографічна експансія”, тобто швидке зростання кількості населення на планеті, яке, на думку авторів, упродовж ХХІ століття приведе людство до межі росту (як демографічного, так і економічного). Висновки авторів „Проекту” щодо подальшого зростання населення багато в чому збігаються з висновками вчених Донелли Х. та Денніса Л. Медоуз, які вважали, що „якщо сучасні тенденції зростання чисельності населення продовжуватимуться... протягом наступного століття світ підійде до межі росту. Внаслідок цього, скоріше за все, відбудеться неконтрольоване зниження чисельності населення...” [8, с. 25-26]. Причину цього вони пов’язували з так званими контурами зворотного зв’язку, що „у пропонованій моделі світу посідали центральне місце”: „Збільшення чисельності населення призведе до зниження виробництва продуктів харчування на душу населення... і, відповідно, до збільшення смертності, далі – до збільшення кількості померлих і, врешті-решт, до зменшення чисельності населення” [8, с. 101]. Автори „Проекту” також прогнозували скорочення населення, однак бачили іншу причину даної проблеми, стверджуючи, що в разі зростання населення природа самостійно вживатиме заходів зі зменшення чисельності людей на планеті: „...у деякий

„ПРОЕКТ ВИЖИВАННЯ”: АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СВІТ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

момент кількість населення... скоротиться через утручання „природних” механізмів (голоду, епідемій, війн тощо)” [11].

Отже, необхідність змін у тогочасному суспільстві автори „Меж зростання” і „Проекту виживання” пояснювали глибоким дисбалансом між потребами людей і здатністю Землі їх забезпечувати. Крім того, Голдсміт і Алєн причину глобальної кризи вбачали не лише в екологічних чи демографічних проблемах, а й у проблемах духовного характеру – так званій культурній „гомогенізації” під впливом вестернізації, внаслідок якої західний спосіб життя або несвідомо копіювався незахідними країнами, або нав’язувався їм примусово.

Концептуальним положенням, запозиченим авторами „Проекту” із „Меж зростання”, стала ідея “нульового зростання”. Разом із „Межами зростання” „Проект” закликав до нового світового устрою, що повинен базуватися на стійкому за чисельністю населенні планети. Однак у доповіді Римському клубу новий устрій поставав як „незростаючий світ” [7, с. 257], тобто світ у рівноважному стані, за якого чисельність населення й обсяг капіталу підтримуються на постійному рівні. Фактично автори доповіді висували до неосуспільства єдину вимогу – постійність населення (темпи народжуваності дорівнюють темпам смертності) і капіталу, тобто „загальний фонд капіталу у сфері послуг” [7, с. 258]. Таким чином, Римський клуб акцентував увагу на економічних і демографічних аспектах глобалізації, вбачаючи в „нульовому зростанні” спосіб забезпечення глобальної рівноваги.

На відміну від „Меж зростання”, окрім економічної та демографічної проблематики, у „Проекті виживання” чільне місце посідає аналіз тогочасних екологічних проблем. Їх поява пов’язується авторами винятково з діяльністю „індустріального суспільства”, на яке фактично переноситься весь негатив глобальної кризи. Звідси – пропагування способу життя, притаманного традиційним суспільствам, та орієнтація на проблеми країн „третього світу” – характерні риси, що відрізняють „Проект” від доповіді Римському клубу з його настановою на транскультурність: „У Римського клубу немає і не може бути єдиної системи цінностей, він узагалі не прагне до єдності” [13]. Фактично Едвард Голдсміт, який вів журнал у дусі своїх переконань, протягом тридцяти років популяризував устрій традиційних суспільств, зробивши видання „рупором економічно нерозвинених держав”.

Спираючись на ідею глобальної рівноваги, висунуту авторами „Меж зростання”, Едвард Голдсміт і Роберт Алєн запропонували іншу парадигму подальшого світового розвитку: „Наше завдання – створити стабільне суспільство, що зможе забезпечити потреби всіх його членів. Таке суспільство... залежатиме не від експансії, а від стабільності” [11]. Модель „стабільного суспільства” вони будували шляхом розгляду негативних характеристик індустріального способу життя й формулювання альтернативних принципів функціонування нового суспільства. З-поміж багатьох проблем, притаманних тогочасному техносферному суспільству, найбільша увага приділялася трьом найголовнішим: використанню хімікатів (зокрема ДДТ) у сільському господарстві (одна з найактуальніших на той час проблем, порушена в книзі Рейчел Карсон „Тиха весна” (1962)); „індустріальному” забрудненню; перенаселенню (друга актуальна проблема, що набула популярності завдяки книзі Пола Ерліха „Демографічний вибух”).

Для обґрунтування своїх поглядів стосовно майбутнього розвитку демографічної ситуації і автори „Меж зростання”, і журналісти „The Ecologist” використали метод

аналізу альтернативних сценаріїв, тобто „різних комбінацій можливих у майбутньому подій та альтернативних соціально-політичних рішень” [13], але, на відміну від Донелли Х. та Денніса Л. Медоуза, які припускали багато варіантів подальшого розвитку проблеми, автори „Проекту виживання” єдиний спосіб виживання вбачали в локалізації.

Отже, постсучасне суспільство бачилося Голдсмітом і Аленом розчленованим на багато невеликих локалізованих самодостатніх общин на зразок традиційних суспільств. „Переваги” традиційних суспільств розглядалися на прикладі ідеалізованих устрій австралійських аборигенів, мешканців Нової Гвінеї і бушменів, що „споживають лише третину доступних ресурсів” [11] і мешкають в угрупованнях, складених з невеликої кількості чоловік. А тому до стабільного суспільства, окрім сталої чисельності населення, Едвард Голдсміт і Роберт Ален також висували умову обмеженої кількості населення кожного угруповання, що не повинна перевищувати 5-10 тис. чоловік. Саме така чисельність, на думку авторів „Проекту”, повинна сприяти насамперед значному зменшенню рівня злочинності в суспільстві й суттєвому підвищенню дисциплінованості його членів. Як приклад у тексті наводився устрій австралійських аборигенів, в якому відсутні судова влада й поліція, а роль уряду виконує рада старійшин.

Розглядові особливостей переходу до „стабільного суспільства” присвячено другий розділ „Проекту” – „У напрямку стабільного розвитку: стратегії дії”. На відміну від „Меж зростання”, автори „Проекту” акцентували увагу на екологічних аспектах глобалізації: головною умовою досягнення стабільного суспільства було проголошено „мінімальне руйнування екологічних процесів і максимальне збереження матеріалів і енергії” [11]. Для реалізації цих умов Голдсміт і Ален запропонували модель невеликих общин, здатних до саморегулювання, досягнути якої можливо шляхом „політичної та економічної децентралізації на всіх рівнях”. Умовою найефективнішого її здійснення автори „Проекту” вважали заборону міграції населення з однієї общини до іншої, через яку „місто утворюється з числа випадково зібраних у ньому людей” [11]. Разом із тим, Голдсміт і Ален не запропонували критеріїв, за якими повинні відбуватися так звані „розподіл” територій і визначення приналежності кожної людини до „свого” угруповання.

Висновки. Таким чином, глобалізованому світу з його тенденцією до культурної уніфікації протиставлявся інший радикальний устрій – сукупність локалізованих суспільств, які відносно замкнені в межах своєї території, тобто виробляють і споживають продукцію „всередині” общини. Незважаючи на те що автори „Проекту” наголошували на необхідності співпраці всіх общин: „Діяльність общин, яка впливає на регіони, повинна обговорюватися на регіональному рівні, а регіональна діяльність – на глобальному рівні” [11], пропонуваній в трактаті зразок постсучасного суспільства тяжіє, скоріше, до моделі світу „мозаїчних культур”, тобто до „світу захищених і замкнених цивілізацій” [9, с. 350].

Поряд із „Межами зростання”, що „більше, ніж будь-яка інша книга останніх років, спричинила суперечки про майбутнє людства” [8, с. 51], „Проект виживання” набув значної популярності: його „було перекладено 17 мовами й розпродано тиражем у 750 тис. екземплярів” [12, с. 26]. Разом із тим „Проект” став одним з ефективних способів поширення екологічної інформації. Поряд із підготовкою матеріалів для журналу та участю в антиглобалістських кампаніях, спрямованих на дискредитацію

відомих підприємств і світових організацій (МВФ, МТО, ООН тощо), видання книжок, присвячених найактуальнішим проблемам (“Стабільне суспільство” (1978), “Великий поворот” (1988), “Шлях: екологічне бачення світу” (1992) тощо), стало одним з найголовніших напрямків діяльності журналістів “The Ecologist”, більш поглиблене вивчення якого видається перспективним у подальшому дослідженні.

Список літератури

1. Беляков А.А. Экологическая пресса Украины. – К., 1995.
2. Берлова О.А. Некоторые аспекты экологических PR в России. – М.: Tacis, 1998. – 56 с.
3. Беляков О.О. Екологічна проблематика в ЗМІ. – К., 2001. – 127 с.
4. Беляков О.О. Масова комунікація та екологічна політика. – К., 2001. – 149 с.
5. Коханова Л.А. Журналистика. Экология. Образование. Непрерывное образование в системе СМИ. – М., 1997.
6. Кочиннева А.А., Берлова О.А., Колесникова В.Б. Экологическая журналистика. – М., 1998.
7. Пестель Э. За пределами роста: Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. Д.М. Гвишиани. – М.: Прогресс, 1988. – 272 с.
8. Пределы роста / Пер. с англ.; предисл. Г.А. Ягодина. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1991. – 208 с.
9. Удовик С.Л. Глобализация: семиотические подходы. – М.: «Рефл-бук»; К.: «Ваклер», 2002. – 462 с.
10. Фридман М. Шарон, Фридман А. Кеннет. Пособие по экологической журналистике. – М.: Tacis, 1998. – 130 с.
11. A Blueprint for Survival // The Ecologist. – 1972. – № 1, Vol. 2. (<http://www.theecologist.info>).
12. Pearce F. The spirit of the age // The Ecologist. – 2000. – № 5. – P. 26-30.
13. <http://glob.h10.ru>

Поступила до редакції 04.08.2005 р.